

I. ФІЗИЧНЕ ВИХОВАННЯ РІЗНИХ ГРУП НАСЕЛЕННЯ

ОСОБЛИВОСТІ МОТИВАЦІЙНИХ ПРІОРИТЕТІВ ПІДЛІТКІВ З РІЗНИМИ ТИПАМИ ВНД

Тетяна Круцевич, Галина Безверхня

Національний університет фізичного виховання і спорту України
Уманський державний педагогічний університет ім. Павла Тичини

Аннотация

В статье рассматриваются вопросы влияния внутренних факторов, которыми являются свойства высшей нервной деятельности, на формирование мотивации подростков к занятию физической культурой и спортом. Знание этих особенностей дает возможность учителю осуществлять индивидуальный подход к ученикам в выборе соответствующих стимулов для проявления активности в достижении цели.

Annotation

The article scrutinizes the matters of the influence of inner factors, which are the features of the highest neurotic activity, on formation of adolescents' motivation to go in for sports and physical culture. The knowledge of these peculiarities gives a teacher the opportunity to fulfill the individual approach to pupils in choosing the corresponding incentives for showing activity in aim achievement.

Постановка проблеми і аналіз останніх публікацій. Формування мотивів знаходиться під впливом різних факторів. Так, серед факторів, що обумовлюють участь у програмах рухової активності, вчені Н.А. Антонова, Ю.А. Бородин виділяють особистісні, ситуаційні, поведінкові, організаційні [1, 2]. Такі автори, як Г.Грибан, В.В. Дудоров, Е.П. Ільїн, Т.Ю. Круцевич, О.Ю. Марченко виділяють комунікативні, сімейні, соціально-економічні, особистісні фактори, які можна узагальнити згідно їх формування як зовнішні та внутрішні [2, 3, 4, 6, 8].

Внутрішні фактори – індивідуальні й особистісні, вони визначають потенційні можливості людини, ефективність її діяльності, а також є відображенням як соціального, так і біологічного в розвитку людини.

Соціальний фактор розвитку людини і формування її особистості відбивається на можливостях людини у вигляді мотивів (відношення й інтерес до заняття ФК і С), сформованих у процесі виховання, у вигляді знань та умінь, у вигляді розвитку фізичних здібностей, що досягається в результаті систематичних занять [6].

Біологічний фактор розвитку людини розглядається переважно як генотиповий, тобто такий, що визначає вроджені особливості, зокрема фізіологічні, біологічні, психофізіологічні й ін.

У реальних умовах можливості людини являють собою сплав уро-

джених і придбаних властивостей, які І.П. Павлов назвав фенотипом.

Видатні фізіологи І.П. Павлов, Б.М. Теплов, В.Д. Небиліцин та інші виділяють три основних властивості нервової системи: силу, рухливість й урівноваженість нервових процесів.

Сила (і, відповідно, слабкість як інший полюс цієї властивості) виражається ступенем витривалості нервової системи до довгостроково діючого подразника. Сила нервових процесів виявляється й у тому, чи адекватно нервова система реагує на подразники різної сили, що свідчить про її чутливість до збудження.

Рухливість нервових процесів (на протилежному полюсі – інертність) визначається тим, наскільки швидко відбувається перебудова нервової системи на мінливі подразники. Очевидно, ця властивість нервової системи є однією з головних детермінант швидкості центральної переробки інформації, у тому числі і швидкості процесу прийняття рішення (В.Д. Небиліцин, 1966).

Урівноваженість (чи неурівноваженість) нервових процесів розкриває співвідношення і баланс збудження і гальмування за їхньою силою.

Кожній людині притаманне своєрідне поєднання цих властивостей. Властивості нервової системи мають функціональну основу, але відкриваються досліднику, як писав І.П. Павлов, у їхніх життєвих проявах. Для людини ці

життєві прояви можуть бути названі психологічними. Дослідження психологістів спрямовані на розкриття закономірностей між біологічно обумовленими властивостями нервової системи й індивідуальними особливостями психіки і поведінки.

Типологічні особливості основних властивостей ВНД впливають на формування характеру, поведінкових реакцій, прояв здібностей, бажань, схильностей до певних видів діяльності [6, 7].

Психодіагностичні матеріали можуть надати істотну допомогу педагогу в навчальній і виховній роботі, організації тренувальних занять і забезпеченні індивідуального підходу у вихованні.

Знання типологічних особливостей ВНД школярів дає можливість учителю підібрати індивідуальний підхід до учнів, вибрати відповідні стимули для прояву ними активності у досягненні мети. На жаль, у літературі практично відсутня інформація про пріоритети мотивів, інтересів, спонукань підлітків до спортивної і фізкультурної діяльності залежно від типологічних особливостей нервової системи, що вимагає вивчення цього питання.

Мета досліджень: визначення мотиваційних пріоритетів у сфері фізичної культури і спорту підлітків з різними типологічними особливостями ВНД.

Методи дослідження. Для визначення типологічних особливостей ВНД використано методику Т.Ю.Круцевич [7], засновану на спостереженні поведінкових реакцій школярів у різних ситуаціях. Аркуші спостережень заповнювали батьки школярів. Дослідження проводилося на підлітках 11-17 років (206 хлопців і 222 дівчинки) з комплексу проявів різних поведінкових реакцій на невдачі, стійкості уваги, особливості, мови, визначалася перевага збудження чи гальмування у поведінці, працездатності, оцінці своїх сил, виконанні фізичних вправ. Ме-

тодика дає можливість одержати інформацію про фенотипові ознаки темпераменту дітей шкільного віку і доступна в масових дослідженнях. Було визначено чотири типологічних групи за характерними проявами їхніх реакцій у житті.

«Сильний урівноважений» тип, «Сильний збудливий» тип, «сильний гальмовий» і «слабкий неурівноважений». У дослідженні також були використанні методи анкетування.

Результати дослідження та їх обговорення. Виділені групи підлітків, об'єднані характерними ознаками життєвих проявів окремих властивостей вищої нервової діяльності, які умовно позначені у роботі як тип ВНД.

До «сильних урівноважених» було віднесено 27% хлопців і 24% дівчат, до «сильних збудливих» 36% хлопців 32% дівчат, до «сильного гальмового» типу – 20% хлопців і 34% дівчат, до «слабкого неурівноваженого» – 17% хлопців і 10% дівчат. Таке співвідношення типологічних груп є характерним для періоду 12-17 років, хоча в кожному віці існують свої особливості. У дослідженні не розглядається віковий аспект прояву властивостей нервової системи, тому що задачею було визначення впливу типологічних особливостей ВНД на мотивацію до занять фізичною культурою і спортом. Для вирішення цієї задачі ми скористалися факторним аналізом матеріалу, беручи тип нервової системи як константу, а контрольною переменною – стать. Такий метод опрацювання результатів масових опитувань називається простою кореляцією (Ноель Е., 1978). Якщо за основний фактор у виявленні бажання займатися фізичною культурою і спортом брати стать, то в цілому не можна знайти розходжень між хлопцями і дівчатами.

Однак при введенні фактора «тип нервової системи» ми бачимо (табл. 1), що практично 100% підлітків з «сильним урівноваженим» і «сильним збудливим» типами ВНД висловлює бажання займа-

тися ФК і С, а серед 34% хлопців і 46% дівчат, які не бажають займатися спортом більше 40% є представниками «сильного гальмового» і «слабкого неурівноваженого» типу.

Причини відсутності бажання займатися ФК і С у школярів з різними типологічними особливостями можуть бути різні, що ми і спробуємо з'ясувати.

Рушійною силою діяльності є мотив, що може виражатися через мету. Найбільш яскраво вираженими мотивами в підлітків є «зміцнення здоров'я» – 45,6% хлопців і 51,8% дівчат, «удосконалення форми тіла» – 45,6% хлопців і 46,8% дівчат, «досягнення високих спортивних результатів» – 24,7% хлопців і 19,8% дівчат й «активний відпочинок» – 17,9% хлопців і 22% дівчат. Мотив зміцнення здоров'я переважає у хлопців з «сильним гальмовим» типом – 75,6%, з «сильним урівноваженим» – 53,6%, з «сильним збудливим» – 40,5%. У дівчат цей мотив є одним з провідних «сильних збудливих» – 63,4%, у «сильних урівноважених» – 60,3% і «сильних гальмових» – 45,3%. Значну роль у «сильних» типів відіграє удосконалення форми тіла від 37% до 67%. Особливо представницьким є мотив досягнення високого спортивного результату – 22-34%, але у «слабкого» типу цей мотив відсутній. Характерним є прояв мотиву заняття фізичними вправами для спілкування з друзями, але найрідше на нього вказують представники «сильного збудливого» типу (4%) і меншою мірою використовують заняття для активного відпочинку підлітки з «сильним гальмовим» типом ВНД (2-6%).

Структура мотивів занять ФК і С школярів з різними типами ВНД має свої характерні риси (Табл. 2). У хлопців «сильного урівноваженого» типу на I місці зміцнення здоров'я (53,6%), на II – удосконалення форми тіла (37,5%), на III – досягнення високого спортивного результату (34,9%), на IV – спілкування з

Бажання займатися ФК і С школярів з різними типами ВНД

Варіанти відповідей		Тип ВНД									
		Сильний урівноважений		Сильний збудливий		Сильний гальмовий		Слабкий неврівноважений		Всього	
		х	д	х	д	х	д	х	д	х	д
		n = 56	n = 53	n = 74	n = 71	n = 41	n = 75	n = 35	n = 23	n = 206	n = 222
Так	n %	53 95	53 100	74 100	71 100	21 51	40 53	24 70	12 51	172 83,4	176 79,3
Ні	n %	3 5	- -	- -	- -	20 49	35 47	11 30	11 49	34 16,5	46 20,7

друзями (32%), на V – активний відпочинок (19,6%) і на останньому – зниження маси тіла (8,1%).

У «сильного збудливого» типу на I місці – удосконалення форми тіла (55%), на II – зміцнення здоров'я (40,5%), на III – досягнення високого спортивного результату (22,9%), на IV – активний відпочинок (18,9%), на V – спілкування з друзями (4%) і відсутній мотив зниження маси тіла, тому що підлітки, які володіють холеричним темпераментом, як правило, не бувають товстими.

Специфіка у структурі мотивів відзначається в «сильного гальмового» типу, що певною мірою може збігатися з флегматичним темпераментом. У них переважає турбота про власне здоров'я (75,6%), на II місці – форма тіла (43,9%), добре виражений мотив досягнення високого спортивного результату (36,6%), на IV місці – найбільший відсоток із усіх типологічних груп, мотив зниження маси тіла (26,8%), на V місці – спілкування з друзями (21,9%) й активний відпочинок приваблює всього 1 учня.

У хлопців зі «слабким неуврівноваженим» типом нервової системи немає явно лідируючих мотивів. Найбільший відсоток (31,4%) школярів указали на мотив активного відпочинку, на заняття з метою зміцнення здоров'я вказали 22,8%, спілкування з друзями – 20%, удосконалення форми тіла 17,1%, зниження маси тіла – 8,5%, а от на досягнення високого спортивного результату не вказав жоден підліток. Такий взаємозв'язок між типологічними особливостями ВНД і мотива-

ми занять ФК і С дуже показовий, тому що сильній нервовій системі притаманне прагнення до лідерства, самоствердження і явно виражених цілей. Крім того, «сильні» типи вибирають не одну мету, а декілька. Так сума відсотків у «сильного урівноваженого» типу складає 185,7%, у «сильного гальмового» – 207,2%, у «сильного збудливого» – 141,3%, а в «слабкого» типу – 100%, тобто кожний вибирає одну мету діяльності, яка не потребує значних зусиль – спілкування з друзями, активний відпочинок.

У «сильних» типів дівчат провідними мотивами є зміцнення здоров'я й удосконалення форми тіла. У дівчат «сильного урівноваженого» типу на III місці «активний відпочинок» (39,6%), на IV місці – «досягнення високого спортивного результату» (24,5%), на V місці – зниження маси тіла (18,8%) і на VI місці – спілкування з друзями (17%). У «сильного збудливого» типу на III місці – «досягнення високого спортивного результату» (36,6%), «активний відпочинок» на IV місці (26,7%) і меншою мірою представлене бажання зменшити масу тіла (5,6%) і спілкуватися з друзями під час занять спортом (4,2%).

У дівчат «сильного гальмового» типу на III місці мотив спілкування з друзями під час занять (37,3%), на IV місці – зниження маси тіла (14,7%) і низьке представництво мотивів «досягнення високого спортивного результату й активний відпочинок» по 6,7%.

У «слабкого неуврівноваженого» типу дівчат, як і в хлопців, най-

краще виражений мотив занять для розваг і активного відпочинку (31,4%), на II місці – удосконалення форми тіла (21,7%), на III-IV місці – зміцнення здоров'я і спілкування з друзями (17,4%), мотив досягнення високих спортивних результатів відсутній.

У зв'язку з тим, що при розподілі на типологічні групи і виділенні контрольних факторів статі відбувається дроблення випробовуваних і представництво в кожній підгрупі менше статистично значимих величин, то потрібно говорити не про виявлення певних закономірностей, а про інтерпретацію отриманих даних. Наскільки ці припущення виправдані, це питання залишається відкритим.

Висновки. Аналіз прояву мотивів занять фізичною культурою і спортом у підлітків при константній ознаці, якою був «тип ВНД» показав, що, незалежно від контрольної перемінної «стать», виявляються загальні тенденції. У «сильних» типів більшою мірою, ніж у слабких, виражений мотив «досягнення високого спортивного результату», тобто спортивний мотив занять. Це збігається з результатами відповідей на питання про бажання займатися ФК і С і певною мірою пояснює їхні негативні відповіді. У «сильних» типів більш широкий спектр мотивів занять фізичними вправами, вони вказують, як правило, на два мотиви, а «слабкі» – на один.

Найбільші розходження в «сильних» типів зумовлені перевагою збудження, гальмування чи урівноваженості, що відзначається

Мета занять фізичними вправами підлітків з різними видами ВНД

Варіанти відповідей		Тип ВНД									
		Сильний урівноважений		Сильний збудливий		Сильний гальмовий		Слабкий неурівноважений		Всього	
		х	д	х	д	х	д	х	д	х	д
		n=56	n=53	n=74	n=71	n=41	n=75	n=35	n=23	n=206	n=222
Зміцнення здоров'я	n	25	32	30	45	31	34	8	4	94	115
	%	53,6	60,3	40,5	63,4	75,6	45,3	22,8	17,4	45,6	51,8
Вдосконалення форми тіла	n	29	36	41	45	18	35	6	5	94	104
	%	37,5	67,9	55	63,4	43,9	46,6	17,1	21,7	45,6	46,8
Зниження ваги	n	4	10	-	4	11	11	3	3	18	28
	%	8,1	18,8	-	5,6	26,8	14,7	8,5	13,0	8,7	12,6
Досягнення високого спортивного результату	n	19	13	17	26	15	5	-	-	51	44
	%	34,9	24,5	22,9	36,0	36,0	6,7	-	-	24,7	19,8
Спілкування з друзями	n	18	9	3	3	9	28	7	4	39	42
	%	32	17	4	4,2	21,9	37,3	20	17,4	9,2	18,9
Активний відпочинок	n	11	21	14	19	1	5	11	7	37	49
	%	19,6	39,6	18,9	26,7	2,4	6,7	31,4	30,4	17,9	22

в мотивах занять для спілкування з друзями й активним відпочинком. У «збудливих» типів практично відсутній мотив заняття фізичними вправами для спілкування з друзями. У «врівноважених» і «гальмових», і навіть у «слабких неурівноважених» цей мотив присутній, його називають 20-30% респондентів. Імовірно, для осіб, в яких переважають гальмові реакції, він служить стимулом для прояву бажань діяльності, тобто підсилює збудження нервових процесів. Те ж саме характерне і для «слабкого» типу. А от мотив занять з метою активного відпочинку й одержання задоволення практично відсутній у «гальмового» типу. Очевидно, це пов'язано з низькою емоційністю і переслідуванням більш «серйозних» і реально виражених цілей – зміцнити здоров'я, поліпшити фігуру, домогтися високих спортивних результатів. Цей реалістичний підхід характерний для «сильного гальмового» типу, який виявляється в оцінці «зважувань» своїх можливостей для досягнення цих цілей, непевності в їхній реалізації. Вони не люблять робити прогнози і тому висловлюють бажання займатися чимось тільки після ретельного обмірковування варто чи ні починати цю діяльність.

Це проявилось в їхніх відповідях на питання: «Чи хочуть вони займатися ФК і С?» 49% хлопців і 47% дівчат відповіли «ні». Однак на питання: «З якою метою ви хотіли б займатися ФК і С?» відповіли усі. Перспективою подальших досліджень є визначення інтересів до занять фізичною культурою і спортом підлітків з різними типологічними особливостями ВНД.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Антонова Н.А. Ценностные ориентации в системе личностных качеств студентов высшего педагогического заведения: дис. на соиск. уч. степени канд. псих. наук: спец. 19.00.07. «Педагогическая и возрастная психология» / Н.А.Антонова. – К.: 2003. – 209 с.
2. Бородин Ю.А. Мотивация курсантов вищих військових навчальних закладів до занять фізичною підготовкою і спортом: навч. посіб. / Ю.А.Бородин, С.В.Романчук. – Житомир: ЖВІРЕ, 2006. – 104 с.
3. Грибан Г. Соціальні та духовні виміри особистості студента у фізичному вихованні і спорті / Г.Грибан // Спортивний вісник Придніпров'я: науково-

практичний журнал, 2007. № 2-3. – С. 78-82.

4. Дудоров В.В. Формирование ценностных ориентаций в сфере физической культуры: дис. на соиск. уч. степ. канд. пед. наук: 13.00.04. «Теория и методика физического воспитания и спорта»./ В.В.Дудоров. – Санкт-Петербург, 2000. – 204 с.
5. Ильин Е.П. Мотивация и мотивы: учебное пособие. / Е.П.Ильин. – Санкт-Петербург: Питер, 2002. – 508 с.
6. Круцевич Т.Ю. Фізичне виховання як соціальне явище / підр. Теорія і методика фізичного виховання під ред. Т.Ю.Круцевич / Т.Ю.Круцевич, В.В.Петровський. – К.: Олімпійська література, 2008. – С. 27-46.
7. Круцевич Т.Ю. Контроль в физическом воспитании детей, подростков и юношей / Т.Ю.Круцевич, М.И.Воробьев. – К.: НУФВСУ, 2005. – 196 с.
8. Марченко О.Ю. Вплив занять спортом на формування цінностей індивідуальної фізичної культури студентів / О.Ю.Марченко // Спортивний вісник Придніпров'я: науково-практичний журнал, 2009. - № 2,3. – С. 82-89.

